

Hana Čopić

ŽENE

I

JEZIK

Udeo žena u svetskoj populaciji pokazuje da su brojke ravnopravne: pola-pola. Međutim, u raznim sferama života o ravnopravnosti još uvek nema ni govora. Kada je o jeziku reč, stvari nisu ni blizu jednakosti, što više govori o nama, odnosno o našem mišljenju, nego o jeziku sâmom. Pitanje je, dakle, na koji se način žene pojavljuju u jeziku, kako one govore i kako se u razgovoru ponašaju naspram muškaraca. Da li su one podređene u komunikaciji sa muškarcima i, ukoliko jesu, na koji način do toga dolazi?

Nije svejedno kako se neko ili nešto naziva, odnosno označava. Na bilo kom jeziku. I to zaista nije novina. No, činjenica je da ako dosledno nastojimo da koristimo ženski rod, osobito ukoliko nam jezička sredstva ostavljaju tu mogućnost – kao u srpskom jeziku – nailazimo na bezgraničnu jednostranost, pa čak i na podsmeh – ženski rod u srpskom jeziku ipak ume da „para uho“ ili se njime, pak, „siluje jezik“ (!). Nije ovde reč o zabrinutim jezičkim čistuncima

(u redu, možda ponekad; no, šta ćemo sa svim onim šrafčigerima, kuplunzima, supermarketima i tako u nedogled?), niti o prekomernoj osjetljivosti na nasilje, osobito ne na jezičko, već o strukturama moći. Reč je, dakle, o političkom. *Ne*-imenovanje osobe ili nekog segmenta stvarnosti takođe nosi značenje, i to je nesporno pitanje moći.

Feministička lingvistika

Pre više od dvadeset godina u okviru nauke o jeziku nastalo je novo polje istraživanja: feministička lingvistika. Ona predstavlja deo ženskog pokreta – sadrži, dakle, političku i socijalnu komponentu – i, za razliku od same lingvistike, ne pokušava samo da opiše jezičku normu i jezički sistem, već i da ih kritikuje – da ukaže na njihove nedostatke. Feministička lingvistika potavlja pitanje na koji se način ženski rod, odnosno žene, pojavljuju u jeziku. Ona pokazuje stanovište da se žene posredstvom jezika sistematski tlače, i želi da kritički doprinese promeni ove pojave.

Feminističke lingvistkinje zahtevaju da se žene u pisanom i govornom jeziku tretiraju kao samostalna i ravnopravna ljudska bića. Pošto, dakle, cilja u srž patrijarhalnog društva i otkriva i dalje lošu poziciju žene današnjice, ova oblast nauke o jeziku izazvala je uglavnom negativne reakcije lingvista. Budući da njen cilj nije puki opis jezika, nego društveno-političke promene koje su u njemu ogledaju, njemu je podređena i naučna neutralnost, što joj zvanična lingvistika takođe zamera.

Feminističke lingvistkinje pripisuju snazi jezika osobitu važnost. One smatraju da jezik kao istorijsko-društveni fenomen podleže kritici, da je promenljiv i da se posredstvom jezika može menjati i društvo. Pojedine lingvistkinje, doduše, priznaju da ta društvena promena ne može uslediti samo jezičkim putem, ali u jeziku prepoznaju jedan od ključnih faktora koji determiniše društvo. Naime, jezik može poslužiti i podirvanju određenih sadržaja stvarnosti time što potvrđuje preovlađujuće norme, isključujući manjine, odnosno umanjujući njihovu vrednost i značaj. Dakle, jezik ima središnji uticaj na društveni sistem. Prema Luize Puš (Luise Pusch), jezik stvara

predstave, predstave utiču na naše delanje, a delanje utiče na naš politički i ekonomski položaj. On, sa svoje strane, utiče na naš jezik.

Jezik žena vs jezik muškaraca

Izuzme li se činjenica da je imenica koja ga označava muškog roda (u našem jeziku), postavlja se pitanje da li jezik ima rod? Lingvistkinje su odavno ustanovile da jezik odražava patrijarhalnu strukturu društva, odnosno da se u jezicima koji razlikuju sistem roda, kao i u onim bez gramatičkog roda, odigrava nejednaki tretman žena. Određeni rod se „podrazumeva“, i taj rod je muški: žene, pak, nemaju jednaku mogućnost da se „podrazumevaju“, te im se posredstvom jezika umanjuje vrednost, njihova vidljivost je ograničena, i u jeziku su latentno diskriminisane.

Žene su, prema tome, i u jeziku izložene nasilju: posredstvom jezika i odnosa u okviru njega muškarac ispoljava svoju vlast (oljubivost) i nasilje nad ženom, i tlači je. Stvari zapravo stoje još gore: sam jezik, odnosno jezički sistem predstavlja izraz patrijarhalnog društva i stavlja svoj pečat na taj vladalački odnos. Ovako zaprepašujuće teze iznele su osamdesetih godina XX veka feminističke lingvistkinje. Metafora je snažna – ne kažem da je ravna batinama, no reći, primera radi, za nekoga da je *raspuštenica* (vezanost je ženska vrlina, pa je samim tim ono suprotno – *razvezanost* – greh? Osim toga, takvom kvalifikacijom razvedene žene ukazuje se i na njenu sopstvenu odgovornost za postojeće stanje – neko ju je *raspustio, otpustio*), ili *usedelica* (jasno aludira na uzaludnost postojanja – žensko biće i nema svrhu ukoliko se nije ostvarilo u bračnoj zajednici!) jeste vid nasilja.

Rečima nemačke feminističke lingvistkinje, Sente Trömel-Plec (Senta Trömel-Plötz), feministička lingvistika nastala je kada su pojedinke počele kritički da posmatraju svoju struku, ili, pre, kada su određene lingvistkinje počele da primenjuju feminističke ideje na nauku kojom se bave. Feministička lingvistika pre svega podvlači činjenicu da je generički rod muški rod.¹ Između (muškog)

1. Senta Trömel-Plötz, *Frauensprache. Sprache der Veränderung*; Fischer Taschenbuch Verlag, 1996.

gramatičkog i biološkog roda postoji previše tesna veza, jer se semantičko poreklo većine imenica jednoznačno izvodi iz muškog roda. Feminističke kritičarke jezika zahtevale su simetričnu jezičku strukturu, ili bar oblik koji će jasno uključivati i žene. To je izravno politički gest: ukoliko nekog sistematski neutralizujete u jeziku, upravo ga (!) činite nevidljivim.

Vratimo se psiholingvističkom procesu: na osnovu iskazanog, iskorišćenog jezičkog materijala u procesu verbalizacije, možemo suditi o mišljenju, te očekivati odgovarajući prijem poruke kod recipijenta/kinje. Tu nema mesta podrazumevanju: „Ako je osoba u muškom rodu, kako znamo da je u mislima autora ženskog pola? (...) [K]riju se ne gramatički nego vangramatički, tačnije ideološki aspekti, koji se proglašavaju imanentnim strukturi jezika“.² Možda je zbog toga i danas mnogim ženama važno da se jezičko otelotvorenje njihovih pozicija u društvu označava muškim rodom. Neretko se od žena može čuti da im ne pada na pamet da budu *poslanice*, *političarke*, *inženjerke* ili *novinarke*, jer se na taj način devalvira ono što rade. One, zaboga, „muški“ rade svoj posao. Izborivši se za poziciju u muškom društvu, takoreći dosegovši pomenuti „generički rod“, one kao da traže neku vrsta odlikovanja – da se nazivaju *poslanici*, *političari*, *inženjeri* ili *novinari*. Uz to obično ide opaska, „Ja sam se za to sama izborila“, odnosno „Sve se može kad se hoće“, kao da je princip jednakih mogućnosti za sve posve naravna stvar, zaboravljajući da je majka moje majke do okončanja Drugog svetskog rata mogla samo da sanja o pravu glasa, a o poslu u branši po izboru da i ne govorimo.

Zbog čega muški rod dominira jezikom, skriven pod plaštom neutralnog „ljudskog“ roda? Najčešće se plasira jedna te ista bajka – *žene se podrazumevaju*, pošto su i žene ljudi. Drugo je objašnjenje da jezik teži ekonomičnosti, što znači da ima zadatak da iznedri iskaz u optimalnom, odnosno minimalnom broju jezičkih jedinica, te se zbog toga koristi opcija samo jednog roda. Vodeći lingvisti u ovoj

2. Svenka Savić, „Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika“; str. 6. Na stranici http://www.zenskestudie.edu.yu/pages/zenskestudije/zs_s10/svenka.html

oblasti čak tvrde da u pojedinim slučajevima, kada treba izvesti neku imenicu ženskog roda, „sam jezik postavlja barijeru“. Nije nego – mišljenje je postavlja. Ja nisam „korisnik“, već „korisnica“, niti sam „vlasnik“, nego sam „vlasnica“. Ja sam žena, i ne osećam potrebu da se podrazumevam.

Zašto da žena uvek razmišlja o tome da li se *podrazumeva*? Ovo, htele mi to ili ne, utiče na nas – na našu sigurnost u sebe i ravnodušnost prema svetu oko nas. Do nedavno je postojala praksa da se pri popunjavanju ličnih dokumenata između imena i prezimena, upisuje ime oca. Na tom mestu sada piše „ime jednog roditelja“. Ključno je pravo na izbor: stvari ne smeju ići nekakvim automatizmom koji, navodno, samog sebe generiše. Šta bi se dogodilo kada bismo pokušale da izvedemo eksperiment koji je predlagala nemačka kritičarka Luize Puš: da okrenemo stvari i pokušamo da zamislimo lingvistiku u kojoj će se muški rod podrazumevati? Ako pažljivije oslušnemo jezik danas, opet ćemo doći u situaciju da se zamislimo: je li to „podrazumevanje“ zaista „prirodno“?³

„Gramatičari zapravo tvrde da je u pitanju *priroda jezika* koja odražava diskriminaciju prema polu... [N]ormativna pravila, koja su obrazovani gramatičari sačinili za većinu neobrazovanih, ne predviđaju 'zauzdavanje' takve prirode jezika u pravcu veće tolerancije i demokratičnosti uopšte, pa i polne, u smislu da bi se nekom dugoročnom jezičkom politikom smanjio stepen diskriminatorne upotrebe pripisane 'prirodi' srpskog jezika“.⁴

Etablirana lingvistika prebacuje feminističko-političkoj varijanti nedostatak naučnog standarda: pošto slede unapred određeni cilj, feminističke lingvistkinje nisu u stanju da se bave istraživačkim radom bez predrasuda. S druge strane, neki delovi feminističkog pokreta kritikuju pretpostavku o determinišućem uticaju jezika na društvenu realnost – nema, kažu, uporište u realnosti. Osobito manjkavim se smatra zapostavljanje slobode delanja i odlučivanja, koju bi trebalo da poseduju društveni akteri/ke u odnosu na jezik. U

3. Luise Pusch, *Das Deutsche als Männersprache*, Suhrkamp, 1984.

4. Savić, nav. delo, str. 5.

poređenju s istinskim učesnicima/cama društvenog života, jeziku se, kao instrumentu, pripisuje preveliko značenje, tako da on u analizama feminističkih lingvistkinja često iz pozicije objekta preuzima ulogu subjekta („Jezik vrši nasilje nad nama“, kako kaže Senta Trömel-Plec,⁵ sažimajući brojne teorijske postavke koje polaze od ove teze). Često se može čuti da takve teze zapostavljaju dijalektiku jezičkih i društvenih promena – jezik utiče na društvenu promenu, ali ona ipak snažnije utiče na promenu jezika. Dakle, ne konstruiše jezik stvarnost, već to čine subjekti koji govore.

Kritika feminističke analize komunikacije prevashodno se odnosi na činjenicu da se forsira forma nauštrb sadržaja – pre svega se ispituje *kako* se govori, ali ne i *šta* je rečeno. Žene, dakle, nisu potlačene samo posredstvom jezika, već i posredstvom diskursa koji ga prati. Stoga postoji osnovana opasnost da se, ukoliko se cilj ograniči samo na promenu jezičke upotrebe (recimo samo zarad političke korektnosti), moguća pozitivna dejstva određene jezičke pojave pretvore u sopstvenu suprotnost. Postojeće nekorektnosti ne mogu se ustanoviti (samo) u rečima i rečeničnim konstrukcijama, već (i) u sadržajima. No, ukoliko je iko doista pomislio da su feministkinje „zaboravile“ da iskazu prethodi formulacija u mišljenju, sklona sam da pomislim kako je ta vrsta kritike samo način diskvalifikacije „ženskih glava“.

Govor i mišljenje

Jezik u sebi i dalje čuva patrijarhat, i to nije slučaj samo u našem jeziku. Tačnije, ne čuva ga jezik, već oni koji se njime služe: domaćin i domaćica imaju isti koren, ali su semantički na potpuno suprotnim krajevima vrednosne skale; muškarci i žene su hiponimi u odnosu na pojam „čovjek/ljudi“ – ali se zato nikada ne kaže da su svi ljudi „sestre“, već su uvek „braća“ (da su im žene pale na pamet, ne bi uopšte ni mogli da postanu braća); takođe, kada koristimo neodređenu zamenicu za ljudsko biće, opet ćemo kazati on (čovjek) – a „čovjek“ je reč koja se u našem jeziku odveć često koristi kao sinonim za muškarca (pa ćete na

5. Senta Trömel-Plötz (ur.), *Gewalt durch Sprache: Die Vergewaltigung von Frauen in Gesprächen*. (novo izdanje) Fischer TB, 1997.

raznim, ponekad i sasvim neočekivanim mestima čuti „čovjek i žena“, kao da žene nisu ljudi samim tim što nisu muškarci). Pritom, ima ženskih poslanika koji (evo, i kongruencija pravi problem!) žele da budu poslanice, a onda čujete da je ta reč zauzeta pojmom poslanice koju šalje, primera radi, patrijarh! Ne kažem da ne postoji određen broj reči koji je „zauzet“, ali ništa nas ne sprečava da ih ispunimo – uslovno rečeno – novim značenjem, odnosno pre novim predznakom i kvalitetom, a još manje da im pronađemo alternativu (primera radi: trener-trenerka/trenerica; obe reči ženskog roda rezervisane su za odevni predmet, ali i za ženu koja se bavi različitim oblicima treniranja). Pojam histerije se odnosi na ženu, kako etimološki, tako i u jezičkoj praksi (histeričan muškarac „ne zvuči“); muškarci viču i urlaju, dok žene vrište i krešte... I tako u nedogled s negativnim, diskvalifikujućim odnosom prema ženama – onome šta žene misle („ženske glave“), govore (brbljanju, ukoliko su bezazlene, ili toroču, u slučaju da njihov govor sadrži i kritičku notu) i čine („ženska posla“) – od kokošaka, ćurki i krava do ženskih glava.

Jezik služi i prikrivanju sadržaja pod krinkom „neutralnosti“. To je duboko ukorenjeno u jezički sistem, te se jednako često pojavljuje u jezičkoj praksi, tako da žene to uglavnom i ne primećuju. Jezik muškaraca takođe voli da prikriva, tako da ne bi označio počinioce. Naravno, kada mu (jeziku, odnosno muškarcu koji ga oblikuje) to odgovara. Primera radi, rat ne može da izbije sam od sebe, niti da odnosi žrtve. Odviše je to metaforičan iskaz s obzirom na nasilje koje se podrazumeva. Uopšte uzev, pošto je nasilje toliko često i dopušteno, prečesto se verbalizuje neutralno. S druge strane, ukoliko je žena počiniteljka, kako u javnom tako i u privatnom kontekstu, ili, pak, ne ispunjava očekivanja, maske nestaju, i tu se retko kad javlja problematika njenog označavanja u ženskom rodu (setimo se poslanice – ne patrijarhove – Nataše Mičić, koja je kratko vreme vršila dužnost predsednika Srbije; srpski establišment je svima jasno stavio do znanja kako je to „najveća sramota za srpski narod“ i pre nego što je ona na toj funkciji načinila bilo kakav potez – stavljajući njene noge na naslovnicu „uglednog“ nedeljnika; žena se lako dá

diskreditovati standardnim metodom – nizak udarac uslediće zavirivanjem pod suknju).

Diskreditovanje isto tako može uslediti posredstvom jezičkog porobljavanja – dok muškarci imaju i ime i prezime, pri čemu prezime fleksijom ne ukazuje na oblik zavisnosti (oni su to što jesu, ne pripadaju nikome), u srpskom jeziku i dalje se neguje vazalsko-robna tradicija žene – oblik njenog prezimena različitim sufiksima jasno ukazuje na „pripadnost“: ocu ili suprugu, pa bi se moje ime tako, u zavisnosti kome pripadam menjalo iz Čopićeva u Čopićka. (Ovde mi se obično kaže da preterujem i da je tako nekada bilo. Ja samo kažem da više ne sme biti.) Feministkinje su se odavno pobunile i protiv otkrivanja bračnog statusa žene oslovljavanjem sa „gospođica“ ili „gospođa“, što je, primera radi, ušlo u upotrebu u standardizovanoj varijanti nemačkog i engleskog jezika, ili „dama“, što, pak, ukazuje na njeno klasno odličje.

Feministička analiza konverzacije

Analizirajući konverzaciju, feministkinje su pod lupu stavile ponašanja određenih grupa ili osoba u toku razgovora, odnosno ispitale su različite načine na koje komuniciraju muškarci i žene.

Žene češće biraju formulacije koje slabe njihove iskaze – čestom upotrebom deminutiva ili relativizacijom, češće nego muškarci, formulišu iskaz u obliku pitanja (čini se da..., rekla bih da..., zar nije slučaj da..., ...zar ne?)

Češće koriste oblike koji im oduzimaju vrednost (Ma, ja sam samo domaćica..., Šta ja znam..., To je samo moja ideja...)

Žene daleko manje koriste vulgarne izraze od muškaraca; one ređe psuju i pritom upotrebljavaju primerenije izraze. (Sve se sećamo onih momenata u vaspitanju kada nam se prebacivalo da dame ne psuju; da ružne reči koristi primitivni puk; *ti si, pobogu, žensko, dama!* Meni je i dalje omiljeni komentar moje drage bake, koja uporno tvrdi kako ne razume da ja, kao intelektualka, mogu da psujem. Da i ne spominjem izraze lica skandalizovanih muškaraca, kada primete da čak ni psovke više nisu rezervisane samo za njih. Ili njih samo

nema ko da opomene da su ružne reči – ružne reči, bez obzira iz čijih usta izlaze?)

Žene imaju drugačiji vokabular; u oblastima koje tradicionalno spadaju u njihove dužnosti i obaveze (domaćinstvo, vaspitavanje dece, moda), njihovi termini u toj sferi daleko su precizniji od onih koje koriste muškarci.

Žene se u razgovoru daju prekinuti mnogo češće nego muškarci, čute češće i duže, zaodevaju svoje iskaze u pitanja.⁶

Sve u svemu, u većini studija došlo se do istog zaključka: razgovor žena i muškaraca uglavnom se označava kao kooperativan, odnosno onaj koji izbegava konflikt (kod žena) naspram konfrontativnog (kod muškaraca).

Moramo se zapitati na koji se način objašnjavaju različiti oblici komunikacije žena i muškaraca – obično se navode postojeće predrasude, koje im se prenose tipično muškom, odnosno tipično ženskom socijalizacijom, te je ona odgovorna za ponašanje u razgovoru. Naredno objašnjenje tiče se pozicije žene u društvu – u različitim društvenim situacijama naprosto su deficitarne (!). Na taj način, ženama se pripisuje slabašna, infantilna pozicija u odnosu na muškarce. Dakle, i to utiče na njihov uobičajeni pristup komunikaciji.

Na koji način ovakva nejednakost nastaje i postaje društvena prinuda, te da li promene u jeziku istovremeno znače da se pomoću njih može promeniti i položaj žena? Je li nasilje nad ženama nestalo, ili je potisnuto, zahvaljujući nastojanjima feministkinja, odnosno feminističkih lingvistkinja? Predstave o snazi jezika pojašnjavaju zbog čega neke lingvistkinje smatraju da posredstvom jezičkih promena ženama ukazuju odlučujuću čast, jer se čini da vide manje ili više jak automatizam društvenih promena putem promene jezika. No, takav automatizam ne postoji. Ono što je nesporno pozitivno u feminističkoj lingvistici, jeste činjenica da ona svojim ispitivanjima

6. Najkompaktniji pregled feminističke analize konverzacije uz preporuke za neseksističku upotrebu jezika dat je na stranici: http://de.wikipedia.org/wiki/Feministische_Linguistik (posećene 05.03.2006.). Videti takođe Dale Spender, *Man Made Language*, Pandora, New York i London, 1985.

i provokativnom jezičkom upotrebom senzibiliše problematičan odnos između polova, ali ne smemo dozvoliti da ostane na nivou površne konstatacije ili da se pretvori u sopstvenu suprotnost, ograničavajući se samo na izmenjenu upotrebu jezika.

Naime, stvarnost konstituišu subjekti koji delaju i govore. No, govor se ne dešava bez ikakvih preduslova i ne može se kazati da govorni subjekti slede svoje ciljeve i namere sasvim autonomno. Tačnije, ti su subjekti upleteni u diskurse, institucionalizovane načine govora, pomoću kojih se stvaraju, istovremeno ih konstituišući.⁷ Osnovno pitanje u analizi diskursa pojednostavljeno se može formulisati na sledeći način: šta se gde *dâ* izreći, ko i kada govori? Na taj način se tematizuje i u igru uvodi i ono što *nije* izgovoreno, odnosno ono što *ne dâ* kazati.

Značajno je da diskursi – dakle, načini na koji se u društvu, primera radi, govori o ženama, načini na koje im se izvesne osobine pripisuju, dok im se druge zabranjuju – znatno doprinose formiranju subjekta u zajedničkom, opšteprihvaćenom mišljenju. Ne samo da diskurs odslkava realnost, on je i stvar, time što formuliše pravac prema kojem se društveni činioци/subjekti koji delaju orijentišu. Postulira (jezičku) „normalnost“. Ukoliko se čitav ovaj proces razume na sveobuhvatan način, promena u jezičkom ophođenju svakako može doprineti potiskivanju negativnog dejstva moći. Zato su nastojanja feminističkih lingvistkinja i ostalih koji se prema jeziku odnose kritički, od prvorazrednog značaja. Ona ne vode samo ka senzibilizaciji nekih već postojećih struktura moći, nego i, potiskivanjem negativnih upisa, širenju prostora u kojem će žena delati.

Kada se raspiše konkurs za određeno radno mesto i kada se eksplicitno naglasi da se za taj posao traže muškarci i žene, jasno je da se time ne stvaraju dodatna radna mesta, niti se garantuje da će ih baš žene popuniti. No, važno je što se na ovaj način pokazuje da i žene imaju mogućnost pristupa *svim* pozicijama. Osim toga, uzajamno dejstvo nije isključeno: što više žena ne pristaje na pozicije koje im

7. Jürgen Link, *Elementare Literatur und generative Diskursanalyse*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1983.

se pripisuju, uzurpirajući do skora neprikosnoveni muški domen, utoliko će se lakše novi jezički elementi učvrstiti u diskursu.

Zaključak

Jezik neprestano odslikava naše mišljenje, te nove i drugačije jezičke formulacije svakako mogu da oblikuju stavove, na isti način na koji se i one same odražavaju na izgovoreno. Jasno je da se strukture patrijarhata gnušaju jezičkih policajki, koje će u svakoj diskusiji pre svega istaći kako je govornik/ca nebrojeno puta propustio/la ženski rod. Naravno da se pripadnici struktura moći bune kada dolazi do promena. A to znači da se ništa ne sme podrazumevati.

Ni u jednom trenutku ne treba gubiti iz vida da je jezik živa i dinamična kategorija, podložna promeni koja ne isključuje (društveni) uticaj. Naprotiv. Svako od nas ima pravo da bira odgovarajuću jezičku oznaku. I makar se ona u početku činila sitničavom ili banalnom primedbom, priča o jeziku jeste priča o mišljenju, a to može imati i dalekosežne afirmativne posledice po sve nas.

Rasprave oko „feminističkog jezika“ dovele su do značajnog broja jezičkih rešenja koja se opiru isključivanju, marginalizaciji i diskriminaciji. Dakle, nije reč samo o ženama, a još manje o određenoj grupi žena, već o tome da feministička nastojanja vode promeni svih diskriminatornih elemenata i loših praksi. U zasluge feministkinja spada i dragoceni uvid u činjenicu da se na diferencijacije moći ne nailazi samo kada je reč o muškarcima i ženama, već i među različitim društvenim slojevima, generacijama, između zdravih i bolesnih, pripadnika/ca etničkih grupa. Nije nevažno naznačiti da se pozicija žena kao pripadnica različitih slojeva društva ili etničkih grupa različito odražava na njihov pristup diskursu i na pozicioniranje u okviru njega. Pitanje je u kojoj je meri ovaj uvid, koji su feministkinje usvojile ne bez sporenja i koji ih je (skupo) koštao, postao deo feminističke lingvistike, odnosno lingvistike uopšte, uzev te unapređenog načina promišljanja društva i međusobnog ophođenja.